

# PROPOZYCJA BUDOWY MIERNIKA BIEDY SKUMULOWANEJ W POLSCE

Małgorzata Radziukiewicz  
Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji

## UWAGI WSTĘPNE

W ostatnich latach zanotowano ogromny postęp, jeśli chodzi o pomiar i analizę ubóstwa. Zwykle analizy ubóstwa ograniczają się do aspektu dochodowego, w tym głównie monetarnego. Jednak coraz częściej podejmowane są kroki, aby zmierzyć i przebadać wiele innych wymiarów ubóstwa (*Questions...* 2003). Temu celowi służy np. opracowany przez agendę ONZ do Spraw Rozwoju (UNDP) wskaźnik ubóstwa społecznego (*human poverty index – HPI*)<sup>1</sup>. Temu celowi służy również przyjęcie przez kraje UE zestawu wspólnie opracowanych i uzgodnionych wskaźników<sup>2</sup> społecznych, obejmujących cztery najważniejsze obszary dotyczące społecznej biedy i ekсклюzyj<sup>3</sup>, a mianowicie: dochodów, zatrudnienia, zdrowia i edukacji (*Bilans...* 2004).

Złożoność zjawiska biedy wyjaśnia się, opisując sytuację osób bądź grup wykluczonych z jednego lub z większej liczby wymiarów życia społecznego – nie tylko z pracy, edukacji, kultury, ochrony zdrowia, lecz również z wymiaru sprawiedliwości i zabezpieczenia społecznego. Autorzy zajmujący się tą problematyką określają najogólniej, iż wykluczenie oznacza nie tylko pozbawienie dostępu do wspomnianych sfer życia, ale może też oznaczać dostęp gorszej jakości<sup>4</sup>. Aktualnie trwają prace nad rozszerzeniem listy o nowe wskaźniki (*tertiary indicators*)<sup>5</sup>, uwzględniające pozadochodowe aspekty ubóstwa.

Sposobem uwzględniającym wielowymiarową koncepcję ubóstwa jest agregacja (łączenie) różnorodnych wymiarów w jeden indeks. Niniejszy artykuł pokazuje, iż alternatywą dla stosowania pojedynczych miar ubóstwa może być syntetyczny miernik, skonstruowany na bazie informacji dotyczącej różnych aspektów ubóstwa – dochodu, warunków mieszkaniowych, zdrowia i edukacji.

## ZASIĘG UBÓSTWA

Choć wiadomo, iż jedyny miernik – dochód lub wydatki – nie może właściwie mierzyć tak złożonego wielowymiarowego zjawiska, jakim jest ubóstwo – to jednak, kiedy dochodzi do ilościowej analizy ubóstwa, ogranicza się ona zwykle do aspektu dochodowego, w tym głównie monetarnego. Dochodowy aspekt ubóstwa (*income poverty*) obejmuje zarówno syntetyczne, jak i szczegółowe mierniki (Kordos 1991). Powszechnie stosowanymi i najbardziej uniwersalnymi są trzy spośród nich: zasięg ubóstwa (*headcount index*), luka dochodowa (*poverty gap index*) oraz dotkliwość ubóstwa (*poverty severity index*) (*Measures...* 2004).

Zasięg ubóstwa dochodowego<sup>6</sup> oraz jego rozkład w 2003 r. wśród grup gospodarstw wyróżnionych ze względu na źródło utrzymania i wybrane cechy społeczno-demograficzne obrazuje druga kolumna tabeli 2 (s. 6). Determinanty ubóstwa są od lat niezmienne (Radziukiewicz 2006a, 2006b):

- grupami najbardziej narażonymi na ubóstwo są gospodarstwa utrzymujące się z niezarobkowych źródeł (49,7%) oraz rolników (40,9%), zaś najmniej narażonymi na ubóstwo są – obok emerytów (w tej grupie jedynie 6,5% gospodarstw jest ubogich) – gospodarstwa pracujących na rachunek własny oraz gospodarstwa pracownicze. Pozostałe grupy gospodarstw domowych – renciści i pracownicy użytkujący gospodarstwo rolne – charakteryzują się blisko 20-procentowym odsetkiem ubogich gospodarstw;

- liczba i skład osobowy gospodarstwa domowego są jednym z głównych czynników determinujących materialny standard życia gospodarstwa. Większa liczba dzieci w rodzinie stanowi główną determinantę niekorzystnej sytuacji materialnej gospodarstwa, a więc najbardziej upośledzone pod względem ubóstwa są rodziny

wielodzietne. W 2003 r. ponad 46% rodzin z trojgiem lub więcej dzieci znajdowało się w obszarze ubóstwa. W przypadku rodzin mających czworo lub więcej dzieci prawie połowa z nich dysponowała miesięcznym dochodem ekwiwalentnym mniejszym lub co najmniej równym 529,50 zł;

- sfera ubóstwa rośnie wraz z liczbą osób w rodzinie;
- dochody ekwiwalentne niższe od linii ubóstwa miało 26,5% ogółu gospodarstw zamieszkujących wieś. Im mniejsze miasto, tym występuje większy odsetek ubogich gospodarstw. I tak wśród gospodarstw znajdujących się poniżej linii ubóstwa znajduje się nieliczna grupa gospodarstw wielkich aglomeracji (zaledwie 5,8%), ale za to 13,7% gospodarstw zamieszkujących miasta 20–100 tys. mieszkańców i blisko 17% gospodarstw z małych miasteczek (poniżej 20 tys. mieszkańców);

- najwyższy zasięg ubóstwa (ponad 24%) występuje wśród gospodarstw o najniższym statusie wykształcenia: zasadniczym zawodowym oraz podstawowym lub gimnazjalnym;

- zdecydowanie największym odsetkiem ubogich charakteryzują się gospodarstwa, których głowa ma 35–44 lata. Duży jest również w sferze ubóstwa odsetek gospodarstw młodych (wiek głowy 24 lata i poniżej). Udział ubogich gospodarstw w ogólnej liczbie gospodarstw spada, po przekroczeniu przez głowę gospodarstwa wieku 44 lat;

- zakres ubóstwa wśród gospodarstw „robotniczych” był ponad 5-krotnie wyższy niż w gospodarstwach „nierobotniczych”.

## SYMPTOMY BIEDY

Bieda w naszym kraju ma z pewnością różny charakter i nie ogranicza się do jednego elementu, jakim jest niski dochód.

Drugim po dochodzie czynnikiem biedy – jak wykazują badania (Beskid 1995) – są warunki mieszkaniowe. Warunki mieszkaniowe zdeterminowane są głównie poprzez fakt posiadania domu czy mieszkania oraz jego wyposażenie. Standard i wygoda mieszkania zależy głównie od jego wyposażenia w urządzenia techniczno-sanitarne.

Wydaje się zatem, iż istotną informacją o „biedzie mieszkaniowej” będzie informacja o gospodarstwach domowych zamieszkujących lokale pozbawione łazienki, a więc lokale o najniższym standardzie. Z dużym uproszczeniem można również przyjąć, iż lokale bez łazienki znajdują się w starych zasobach mieszkaniowych, w budynkach wzniesionych przed wojną lub we wczesnych latach powojennych.

Bez wątplenia warunki mieszkaniowe określa również ogólna powierzchnia użytkowa mieszkania, a ściślej „zagęszczenie”, czyli powierzchnia mieszkalna przypadająca na osobę. W sferze biedy (ubóstwa) znajdują się gospodarstwa, w których na osobę przypada powierzchnia nie większa niż 10 m<sup>2</sup>.

Nie pominięto również innego aspektu sytuacji mieszkaniowej, który wprawdzie nie wpływa na wartość użytkową mieszkań, ale zapewnia jej użytkownikom pewien dyskomfort (komfort) psychiczny, a mianowicie charakteru zamieszkania gospodarstwa. Przyjęto – pamiętajmy, że ustalenie sfery biedy ma w znacznej mierze charakter umowny i arbitralny – iż rodziny biedne zamieszkują mieszkania socjalne lub podnajmują lokale, płacąc czynsz regulowany.

Rozpatrując każdy z powyższych elementów „biedy mieszkaniowej” z osobna wynika, iż są one bardzo rozproszone. Przy tak nisko ustalonych granicach biedy mieszkaniowej różna liczba gospodarstw domowych znajduje się w jej obszarze zależnie od

kryterium. I tak blisko 15,5% gospodarstw mieszka w tanich lokalach (zamieszkuje mieszkania socjalne lub wynajmuje mieszkania z czynszem regulowanym), blisko 11% gospodarstw ma miesz-

kania przeludnione (na osobę przypada nie więcej niż 10 m<sup>2</sup> powierzchni użytkowej), a 8,3% gospodarstw obywateli żyje bez podstawowych elementów komfortu, tj. bez łazienki.

Tabela 1. *Gospodarstwa domowe według wybranych charakterystyk w 2003 r.*

Gospodarstwa domowe	Odsetek gospodarstw domowych							
	poniżej subiektywnej linii ubóstwa	Symptomy biedy mieszkaniowej				o dochodach < od wydatków	bez komputera lub Internetu	z osobą z orzeczeniem o inwalidzowie
		bez łazienki	minimalna powierzchnia	tanie lokale	przynajmniej jeden z symptomów			
<b>Ogółem</b>	<b>15,61</b>	<b>10,77</b>	<b>8,27</b>	<b>15,49</b>	<b>27,64</b>	<b>39,64</b>	<b>71,18</b>	<b>14,00</b>
<b>Gospodarstwa:</b>								
Pracowników	12,36	6,13	11,72	17,64	27,82	35,71	55,82	0,61
Pracowników użytkujących gospodarstwo	20,79	11,57	9,62	1,68	19,28	38,52	72,43	1,15
Rolników	38,68	<b>19,69</b>	7,75	0,26	23,95	<b>50,35</b>	83,01	7,06
Pracujących na rachunek własny	12,56	4,57	6,80	11,36	18,41	40,05	44,22	0,40
Emerytów	5,76	12,42	2,24	14,79	25,51	38,98	<b>89,37</b>	14,14
Rencistów	20,29	17,67	5,76	19,24	34,14	45,14	88,05	<b>72,88</b>
Utrzymujących się z niezarobkowych źródeł	<b>47,46</b>	19,16	<b>15,22</b>	<b>24,68</b>	<b>41,32</b>	49,93	80,69	7,51
<b>Typ rodziny biologicznej:</b>								
Małżeństwo bez dzieci	5,07	8,19	1,23	13,23	19,63	37,98	<b>85,35</b>	<b>19,67</b>
z 1 dzieckiem	14,18	5,68	5,04	15,12	22,12	40,47	54,16	7,61
z 2 dziećmi	22,20	6,35	14,56	15,07	27,24	41,07	48,64	4,76
z 3 dziećmi	37,79	8,59	25,69	17,10	38,71	44,48	56,23	5,21
z 4 i więcej dziećmi	<b>59,27</b>	14,31	<b>46,41</b>	17,53	<b>54,59</b>	43,74	73,79	7,01
Samotni rodzice z dziećmi	30,83	14,04	9,71	<b>27,94</b>	37,73	<b>49,66</b>	63,63	10,99
Pozostali	13,11	17,20	6,76	15,36	29,36	38,25	78,67	17,53
<b>Liczba osób w gospodarstwie:</b>								
1	6,73	<b>18,57</b>	0,44	<b>18,63</b>	31,26	<b>46,62</b>	<b>91,35</b>	<b>23,18</b>
2	8,88	10,86	1,40	15,91	23,93	39,91	82,30	18,96
3	14,07	8,09	3,98	15,26	23,24	38,13	62,18	11,50
4	19,79	7,23	12,46	15,01	26,27	38,34	54,32	7,86
5	29,50	9,62	22,11	14,19	34,93	37,37	62,04	7,46
6 i więcej	<b>34,44</b>	12,75	<b>33,86</b>	10,58	<b>40,73</b>	34,22	74,37	9,47
<b>Typ i wielkość miejscowości:</b>								
Miasta >= 500 tys. mieszkańców	5,79	5,55	8,09	22,21	27,98	39,65	59,45	12,65
200–500 tys.	9,89	5,44	8,31	22,43	<b>29,66</b>	38,67	63,24	12,00
100–200 tys.	11,53	7,19	7,80	<b>23,05</b>	29,39	36,20	67,93	13,36
20–100 tys.	12,62	7,34	8,05	18,39	25,79	38,54	68,72	13,38
Poniżej 20 tys.	16,02	8,63	8,63	18,43	27,30	38,61	71,04	13,63
Wieś	<b>24,68</b>	<b>18,85</b>	<b>8,46</b>	5,07	27,52	<b>42,04</b>	<b>81,54</b>	<b>16,00</b>
<b>Wykształcenie:</b>								
Wyższe	2,26	1,31	2,69	9,96	12,94	37,78	41,69	5,78
Średnie	8,65	3,69	6,04	13,64	19,96	40,18	61,70	10,04
Zasadnicze zawodowe	<b>23,19</b>	10,74	<b>12,57</b>	17,70	31,75	39,24	77,72	13,02
Podstawowe	22,91	<b>26,27</b>	8,85	<b>18,34</b>	<b>41,46</b>	<b>40,57</b>	<b>93,04</b>	<b>25,75</b>
<b>Wiek głowy gospodarstwa:</b>								
24 lata i mniej	20,48	11,66	14,33	14,78	31,59	39,67	71,35	3,31
25–34	18,87	9,02	<b>15,25</b>	15,42	30,57	36,20	64,90	2,24
35–44	<b>22,31</b>	8,57	13,90	<b>17,10</b>	30,39	39,47	55,11	5,19
45–54	17,56	8,86	6,93	15,42	24,88	40,86	62,73	13,44
55–64	11,18	10,12	3,10	13,91	22,41	40,47	81,99	25,13
65–74	7,03	12,35	2,24	14,91	25,09	<b>41,10</b>	93,22	24,68
75 lat i więcej	6,12	<b>25,61</b>	2,05	16,13	<b>37,72</b>	38,51	<b>95,54</b>	<b>26,88</b>
<b>Stanowisko głowy gospodarstwa:</b>								
Robotnicze	<b>20,17</b>	<b>9,78</b>	<b>16,84</b>	<b>21,37</b>	<b>36,01</b>	<b>35,11</b>	<b>70,00</b>	<b>0,75</b>
Nierobotnicze	3,86	2,15	6,14	13,58	18,90	36,37	40,37	0,46

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań gospodarstw domowych.

Zależność między dochodową a „mieszkaniową” biedą nie jest pełna. W trudnych warunkach mieszkaniowych ze względu na wielkość powierzchni użytkowej przypadającej na osobę w gospodarstwie znajdowało się blisko 21% gospodarstw ubogich, tj. znajdujących się poniżej dochodowej linii ubóstwa. Blisko 25% ubogich gospodarstw pozbawiona była łazienki, a blisko 22% zamieszkiwało najtańsze lokale. Współwystępowanie wszystkich elementów biedy mieszkaniowej razem z biedą dochodową dotyczy

tylko 3,1% gospodarstw domowych. 50,3% gospodarstw znajduje się poniżej dochodowej linii ubóstwa, nie wpadając w obszar biedy mieszkaniowej (ze względu na wszystkie jej elementy).

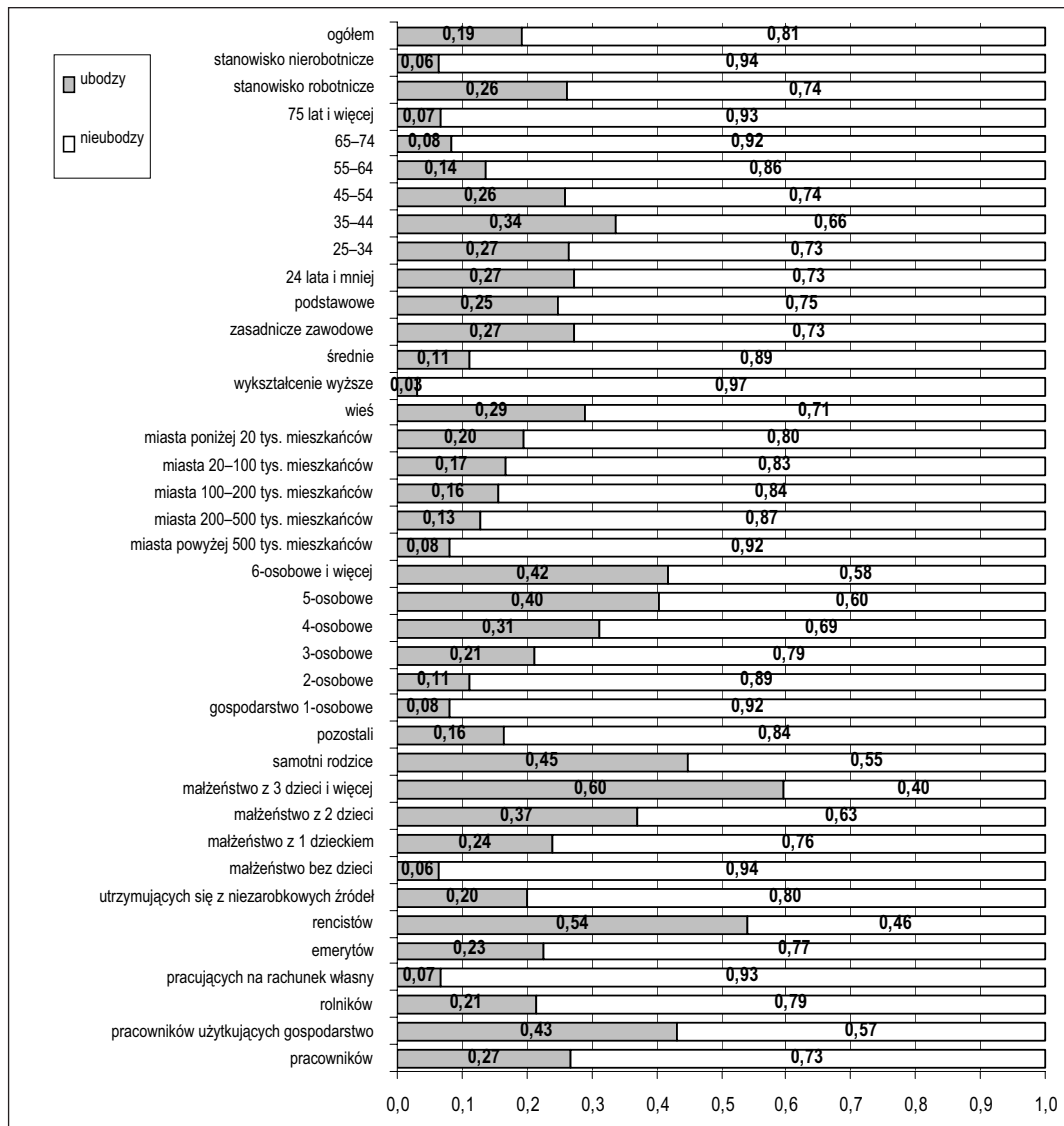
Do wyróżnienia ubogich gospodarstw niezbędna byłaby również wiedza o już zgromadzonym majątku w gospodarstwach domowych. Poziom życia nie zależy bowiem wyłącznie od wysokości uzyskiwanych dochodów, ale również od posiadanego przez gospodarstwa majątku rzeczowego i finansowego. Uwzględnienie

zatem, obok dochodów oraz warunków mieszkaniowych, również wyposażenia gospodarstw domowych w dobra trwałe z pewnością uwypukliłoby różnice w zamożności różnych grup społeczno-ekonomicznych. W dostępnym materiale statystycznym (badanie gospodarstw domowych) znajdujemy informacje o wyposażeniu gospodarstw w 32 przedmioty trwałego użytku<sup>7</sup>. Obecnie do dóbr

szeroko rozpowszechnionych, których brak w gospodarstwie domowym należałoby uznać za wskaźnik ubóstwa, należy komputer wraz z dostępem do Internetu.

Odsetek gospodarstw nieposiadających komputera i bez dostępu do Internetu odzwierciedla ponadto ubóstwo w sferze edukacji („ubóstwo edukacyjne”).

Wykres 1. Odsetek gospodarstw domowych nieposiadających komputera i bez dostępu do Internetu



Innym obszarem biedy – obok dochodów, złych warunków mieszkaniowych, edukacji – jest zdrowie. Nawet bez wnikliwych analiz można dostrzec sytuację, w której choroba czy też inne wydarzenie losowe (kalectwo) sprawia, iż rodzina nimi dotknięta znajduje się w ubóstwie. Odsetek gospodarstw borykających się z problemem inwalidztwa (z osobą mającą orzeczenie inwalidztwa) odzwierciedlać będzie ubóstwo w obszarze zdrowia („ubóstwo zdrowotne”).

Na koniec warto zwrócić uwagę na jeszcze inny aspekt sytuacji dochodowej gospodarstw domowych. Porównanie dochodów rozporządzalnych i wydatków poszczególnych gospodarstw wskazuje, iż znacząca ich część wydaje więcej niż wynoszą ich bieżące dochody. W 2003 r. taka sytuacja dotyczyła 39,6% gospodarstw domowych. Jak kształtowały się udziały gospodarstw domowych, w których wydatki przekraczały dochody, obrazują dane zamieszczone w tab. 1.

W grupach społeczno-ekonomicznych udział ten kształtował się następująco dla gospodarstw: pracowniczych – 35,7%, pracowników użytkujących gospodarstwo rolne – 38,5%, rolników – 50,3%, pracujących na rachunek własny – 40%, emerytów – 39%, rencistów – 45,1%, utrzymujących się z niezarobkowych

źródeł – 49,9%. Wynika więc, iż nawet w stosunkowo dobrze sytuowanych gospodarstwach domowych pracujących na rachunek własny w 40% gospodarstw wydatki przekraczają dochody<sup>8</sup>.

W większym stopniu niż w innych gospodarstwach sytuacja, w której wydatki przekraczały dochody, występowała w rodzinach z 3 dziećmi. W porównaniu z innymi gospodarstwami znacznie większe wydatki w gospodarstwie, niż pozwalają na to dochody, miały miejsce również w gospodarstwach: jednoosobowych, zamieszkujących wieś, z wykształceniem podstawowym oraz w tych, w których głowa była w wieku 45–74 lata.

Rozpatrując z kolei ww. udziały w gospodarstwach domowych poniżej linii ubóstwa (60% wartości mediany gospodarstw ogółem), to aż w 58,6% z nich wydatki przekraczały dochody. Sytuacja taka miała miejsce głównie w ubogich gospodarstwach rolników (77,4%) oraz w ponad 60% gospodarstw: pracujących na rachunek własny, emerytów i utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, małżeństw bez dzieci, małżeństw z jednym dzieckiem, samotnych rodziców, rodzin 1, 2 i 3-osobowych, zamieszkujących miasta powyżej 200 tys. mieszkańców, z głową gospodarstwa o wyższym i średnim statusie wykształcenia, w wieku 45–64 lat oraz będącą na stanowisku nierobotniczym (tab. 2).

Tabela 2. Kumulacja ubóstwa w gospodarstwach domowych w 2003 r.

Gospodarstwa domowe	Odsetek gospodarstw domowych							
	ogółem	Symptomy biedy mieszkaniowej				o dochodach < od wydatków	bez komputera lub Internetu	z osobą z orzeczeniem o inwalidztwie
		bez łazienki	minimalna powierzchnia	tanie lokale	przynajmniej jeden z symptomów			
<b>Ogółem</b>	<b>16,82</b>	<b>24,26</b>	<b>20,89</b>	<b>21,65</b>	<b>47,50</b>	<b>58,63</b>	<b>85,24</b>	<b>17,64</b>
<b>Gospodarstwa:</b>								
Pracowników	13,45	17,93	<b>29,61</b>	27,22	51,52	52,75	79,91	0,88
Pracowników użytkujących gospodarstwo	22,56	19,65	18,86	1,96	33,01	59,14	85,66	1,18
Rolników	40,94	24,47	11,28	0,01	29,36	<b>77,45</b>	87,45	5,53
Pracujących na rachunek własny	13,15	20,00	12,83	23,40	39,62	63,02	71,70	1,13
Emerytów	6,48	36,22	8,86	17,32	49,02	60,04	<b>92,72</b>	10,04
Rencistów	21,98	25,79	16,58	21,98	47,35	57,85	90,79	<b>81,69</b>
Utrzymujących się z niezarobkowych źródeł	<b>49,69</b>	<b>30,72</b>	23,64	<b>33,21</b>	<b>57,51</b>	60,57	87,66	9,86
<b>Typ rodziny biologicznej:</b>								
Małżeństwo bez dzieci	5,59	28,84	3,13	27,59	43,89	<b>64,89</b>	<b>97,49</b>	<b>31,35</b>
z 1 dzieckiem	15,20	17,56	10,89	20,16	38,05	64,07	85,69	16,91
z 2 dziećmi	23,98	16,23	22,68	18,67	40,37	58,94	75,37	10,95
z 3 dziećmi	40,39	17,25	32,93	20,38	55,53	58,01	75,78	8,89
z 4 i więcej dziećmi	<b>61,10</b>	23,77	<b>56,83</b>	20,77	<b>65,85</b>	49,73	83,33	9,56
Samotni rodzice z dziećmi	32,88	27,20	21,24	<b>38,60</b>	56,22	61,14	87,05	13,99
Pozostali	14,30	<b>30,64</b>	16,09	19,98	48,86	58,04	90,54	23,27
<b>Liczba osób w gospodarstwie:</b>								
1	7,72	<b>48,33</b>	1,00	<b>30,39</b>	<b>60,78</b>	<b>66,96</b>	<b>95,27</b>	<b>27,65</b>
2	9,61	32,41	3,83	28,96	49,89	65,68	94,26	26,92
3	15,07	22,99	9,23	22,24	42,21	62,38	87,75	19,79
4	21,44	18,58	21,46	19,21	40,04	57,70	79,03	14,36
5	31,51	19,55	29,90	18,70	46,81	54,52	79,71	11,83
6 i więcej	<b>36,21</b>	21,64	<b>50,73</b>	17,24	59,29	51,95	85,58	13,45
<b>Typ i wielkość miejscowości:</b>								
Miasta >= 500 tys. mieszkańców	6,40	29,11	27,74	47,95	61,64	65,41	75,68	<b>21,92</b>
200–500 tys.	10,61	15,66	21,97	39,14	55,81	61,62	75,76	15,15
100–200 tys.	12,64	24,66	25,20	44,77	60,86	52,55	83,65	16,35
20–100 tys.	13,71	21,39	24,28	36,76	54,22	57,57	84,05	18,61
Poniżej 20 tys.	16,99	19,78	22,98	31,62	50,70	56,55	82,03	18,66
Wieś	<b>26,51</b>	26,97	17,86	6,06	40,14	59,97	<b>88,99</b>	17,14
<b>Wykształcenie:</b>								
Wyższe	2,44	5,56	13,89	8,33	22,22	<b>67,59</b>	50,93	9,26
Średnie	9,55	11,17	15,53	17,87	32,69	65,58	72,49	12,99
Zasadnicze zawodowe	<b>24,86</b>	19,67	<b>23,04</b>	21,10	45,49	59,12	85,10	14,78
Podstawowe	24,54	<b>38,80</b>	21,24	<b>25,25</b>	<b>59,77</b>	54,88	<b>94,35</b>	<b>24,59</b>
<b>Wiek głowy gospodarstwa:</b>								
24 lata i mniej	21,85	24,37	26,47	<b>24,37</b>	55,04	52,52	89,50	8,40
25–34	20,07	22,06	<b>31,24</b>	22,58	52,68	55,05	85,88	4,95
35–44	<b>23,79</b>	18,74	25,61	21,18	44,80	57,70	77,79	9,05
45–54	18,96	23,98	16,56	23,15	45,46	<b>63,55</b>	85,74	23,79
55–64	12,07	32,09	9,80	19,59	44,43	60,14	92,57	<b>39,53</b>
65–74	8,20	32,03	10,58	17,83	47,63	59,61	94,15	28,41
75 lat i więcej	6,60	<b>49,01</b>	9,93	17,88	<b>62,91</b>	56,29	<b>96,03</b>	27,15
<b>Stanowisko głowy gospodarstwa:</b>								
Robotnicze	<b>21,95</b>	<b>19,51</b>	<b>31,18</b>	<b>28,02</b>	<b>53,78</b>	50,89	<b>83,17</b>	<b>0,89</b>
Nierobotnicze	4,20	8,98	20,70	22,66	38,67	<b>63,28</b>	61,33	0,78

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania gospodarstw domowych.

Wyróżnione symptomy biedy stanowią w znacznym stopniu niezależne od siebie wymiary. W zależności od rozpatrywanego symptomu biedy różne grupy gospodarstw są na nią narażone. Oczywistym jest fakt, iż rodzina może mieć niskie dochody, mimo że dysponuje komputerem czy też dobrymi warunkami mieszkaniowymi. Okazuje się, że bieda dochodowa łączy się przynajmniej z jedną z form ubóstwa mieszkaniowego w przypadku 40,7% gospodarstw. W większości – 85,4% gospodarstw – bieda dochodowa współwystępuje z brakiem komputera lub z brakiem dostępu do Internetu, a w około 17,6% dotyczy zarówno dochodu, jak i inwalidztwa. Jednoczesne występowanie wszystkich symptomów

biedy – dochodowej (BD), mieszkaniowej (BM), edukacyjnej (BE) i zdrowotnej (BZ) – odnotowano zaledwie u 1,5% ogółu gospodarstw domowych.

Jakie są zatem czynniki sprzyjające kumulacji różnych symptomów biedy?

#### MIERNIK BIEDY SKUMULOWANEJ

Biorąc pod uwagę wielowymiarowy charakter biedy, skonstruowano syntetyczny wskaźnik ubóstwa w postaci:

$$WSKU = BD + BM + BE + BZ$$

(1)

Gdy w gospodarstwie domowym wystąpił dany syndrom biedy, wtedy odpowiedni wskaźnik cząstkowy przyjmuje wartość 1, w przeciwnym przypadku – a więc braku występowania tego syndromu – wartość 0. Dla gospodarstw dotkniętych każdym z syndromów biedy wskaźnik biedy ma wartość 4, wartość 0 zaś dla gospodarstw bez żadnego z „objawów” biedy. Powyższy miernik – będący sumą wskaźników cząstkowych – informuje, które gospodarstwo jest „biedniejsze”, a więc jeżeli jedno gospodarstwo ma wyższą wartość wskaźnika ubóstwa WSKU niż gospodarstwo drugie, to oznacza, iż jest biedniejsze od gospodarstwa drugiego.

Tabela 3. Model regresji logitowej objaśniający zagrożenie ubóstwem

Zmienne objaśniające	Model (1)	
	Ocena parametru	Statystyka t-Studenta
Stała	-1,6060	-9,668
<b>Grupa społeczno-zawodowa:</b>		
Pracownicy	-1,6962	-24,159
Pracownicy użytkujący gospodarstwo	-2,086	-19,118
Rolnicy	-1,5407	-13,898
Pracujący na rachunek własny	-1,9840	-15,943
Emeryci	-1,0268	-11,409
Renciści	0,5985	7,595
<b>Utrzymujący się z niezarobkowych źródeł</b>	<b>ref.</b>	<b>ref.</b>
<b>Typ rodziny biologicznej:</b>		
Małżeństwo bez dzieci	-0,9027	-6,815
z 1 dzieckiem	-0,4330	-3,400
<b>z 2 dziećmi</b>	<b>ref.</b>	<b>ref.</b>
z 3 dziećmi	0,3494	2,389
z 4 dziećmi lub więcej	0,7218	4,719
Samotny rodzic z dziećmi	0,0078 <i>n.s.</i>	0,059 <i>n.s.</i>
Pozostali	-0,5785	-5,783
<b>Liczba osób w gospodarstwie:</b>		
1	0,0392	0,490 <i>n.s.</i>
2	0,1612	1,728 <i>n.s.</i>
<b>3</b>	<b>ref.</b>	<b>ref.</b>
4	0,0515	0,544 <i>n.s.</i>
5	0,3961	3,715
6 i więcej	0,7835	7,756
<b>Typ i wielkość miejscowości:</b>		
Miasta	-0,0634	-1,448 <i>n.s.</i>
<b>Wieś</b>	<b>ref.</b>	<b>ref.</b>
<b>Wykształcenie głowy gospodarstwa:</b>		
Wyższe	-1,2928	-7,889
<b>Średnie</b>	<b>ref.</b>	<b>ref.</b>
Zasadnicze zawodowe	1,0594	18,240
Podstawowe	1,7016	27,444
<b>Wiek głowy gospodarstwa:</b>		
24 lata i mniej	0,1012	0,904
25–34	0,3610	5,060
35–44	0,0231	0,338
<b>45–54</b>	<b>ref.</b>	<b>ref.</b>
55–64	-0,4507	-6,314
65–74	-0,7140	-8,370
75 lat i więcej	-0,6892	-7,264
<b>Makroregion:</b>		
Centralny	0,0107	0,135 <i>n.s.</i>
Południowy	-0,1751	-2,463
<b>Wschodni</b>	<b>ref.</b>	<b>ref.</b>
Północno-Zachodni	-0,2010	-2,652
Południowo-Zachodni	0,1220	1,531 <i>n.s.</i>
Północny	-0,0290	-0,359

Objaśnienia: **ref.** – zmienna stanowiąca punkt odniesienia w modelu logitowym; **n.s.** – wartość statystyki t-Studenta niższa od 2 oznacza nieistotność zmiennej objaśniającej w modelu.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie badania gospodarstw domowych 2003.

Zauważmy, że tym sposobem każdemu gospodarstwu przypisano konkretną wartość wskaźnika ubóstwa. W 62,4% gospodarstw nie wystąpił lub wystąpił tylko jeden z symptomów biedy, w 26% gospodarstw wystąpiły 2 symptomy biedy, w 10,1% zaś – 3 symptomy. Kumulacja biedy, co stwierdzono już uprzednio, dotyczyła 1,5% ogółu gospodarstw. Niezwykle trudno jest w sposób obiektywny ustalić, jaką wartość wskaźnika ubóstwa przyjąć za wartość progową, poniżej której dane gospodarstwo należałoby uznać za ubogie. Każde rozwiązanie będzie miało charakter subiektywny, a otrzymane wyniki – charakter przybliżony. Jako próg zagrożenia ubóstwem przyjęto arbitralnie wartość wskaźnika ubóstwa równą 2, co – warto nadmienić – kwalifikuje 11,5% gospodarstw jako ubogie. Takie rozwiązanie – dla celów porównań między biedą dochodową a biedą „wielowymiarową”, jak również dla celów identyfikacji czynników sprzyjających ubóstwu – wydaje się być wystarczającym.

## WYNIKI ANALIZY LOGITOWEJ

Aby wyodrębnić oddziaływanie każdego z czynników, oszacowano model logitowy<sup>9</sup>. Przypomnijmy jedynie, iż zmienna objaśniana przyjmowała wartość 1, gdy gospodarstwo domowe znajdowało się w sferze ubóstwa (w naszym przypadku, gdy wartość WSKU  $\geq 2$ ), 0 – gdy znajdowało się poza nią. Odpowiednio, także zmienne objaśniające<sup>10</sup> występujące w modelu zdefiniowane były jako zmienne zero-jedynkowe. Wyniki oszacowanej funkcji logitowej przedstawia tab. 3.

Relatywnie częściej na biedę, a właściwie kumulację różnych przejawów biedy, narażone są gospodarstwa: rencistów, liczące 5 oraz 6 i więcej osób, o wysokiej dzietności – z trojgiem, czworgiem lub większą liczbą dzieci. Na większe ubóstwo narażone są gospodarstwa, których głowa legitymuje się wykształceniem zawodowym lub podstawowym, będącą w wieku 25–34 lat. Siła oddziaływania miejsca zamieszkania gospodarstwa na zasięg wszystkich form ubóstwa okazała się nieistotna, chociaż zdecydowanie mniejsze ubóstwo zagraża gospodarstwom makroregionów południowego oraz północno-zachodniego aniżeli gospodarstwom makroregionu wschodniego.

## PODSUMOWANIE

Oszacowane parametry modelu logitowego potwierdzają znaczenie i istotny wpływ na fakt przynależności do obszaru biedy skumulowanej uprzednio wybranych czynników. Z pewnością na prezentowane wyniki mają wpływ przyjęte założenia. Mimo jednak arbitralności i niedoskonałości prezentowanych rozwiązań – np. zbyt uproszczonej postaci wskaźnika ubóstwa „wielowymiarowego” – wzmocniają i potwierdzają się w większości wnioski z dotychczas przeprowadzonych analiz ubóstwa.

<sup>1</sup> Agregatowy wskaźnik ubóstwa społecznego skonstruowany jest zarówno dla krajów rozwijających się (HPI-1), jak i dla krajów OECD o wysokich dochodach (HPI-2). Obydwa wskaźniki zawierają informacje na temat trzech wymiarów jakości życia: długości i zdrowotności jego trwania (*long and healthy life*), wiedzy (*knowledge*) oraz przyzwoitego (godnego) poziomu życia (*decent standard of living*). Wskaźnik HPI-2 dodatkowo uwzględnia jeszcze jeden aspekt życia – społeczne wykluczenie (*social exclusion*). Syntetyczny miernik poziomu ubóstwa społecznego HPI dla Polski i 16 regionów (województw) przedstawia artykuł autorki *Przestrzenie zróżnicowanie ubóstwa społecznego*, „Handel Wewnętrzny” 2006, nr 2.

<sup>2</sup> Na szczycie w Laeken w grudniu 2001 r. przyjęto 18 wskaźników statystycznych z zakresu dochodów, ubóstwa i wykluczenia społecznego.

<sup>3</sup> Z łac. *exclusio* – wykluczenie, wyłączenie, odrzucenie.

<sup>4</sup> Zgodnie z tym sytuację uniemożliwiającą lub znacznie utrudniającą jednostce lub grupie zgodne z prawem odgrywanie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodów w godny sposób określa się wykluczeniem społecznym.

<sup>5</sup> *Tertiary indicators* – wskaźniki pomocnicze-trzeciorzędne w przeciwieństwie do 18 wskaźników lejkenowskich, w zestawie których wyróżniamy strukturalne (*structural indicators*), podstawowe (*primary indicators*) oraz pomocnicze-drugorzędne (*secondary indicators*).

<sup>6</sup> Analizę relatywnego ubóstwa przeprowadzono, ustalając linię ubóstwa na poziomie 60% wartości mediany dochodu ekwiwalentnego ogółu gospodarstw, co stanowiło w 2003 r. wartość 529,5 zł. Poniżej tak sformułowanej linii ubóstwa było w Polsce w 2003 r. 16,8% gospodarstw domowych. Indeks mierzący głębokość ubóstwa (określający średni „niedobór” dochodów względem linii ubóstwa dla populacji ubogich) osiągnął natomiast wartość 27,1%, co wskazuje, iż ubóstwo w Polsce jest umiarkowanie głębokie. Oznacza bowiem, iż gospodarstwo z dochodem ekwiwalentnym poniżej 60% wartości mediany ma średni niedobór w miesięcznym budżecie wynoszący około 143,3 zł.

<sup>7</sup> Gospodarstwo domowe rejestruje jedynie fakt posiadania (lub nie) danego dobra. Nie uwzględnione są tak istotne elementy będące w posiadaniu, a świadczące o zamożności gospodarstw, jak np. biżuteria, antyki itp. Ponadto informacje dotyczą jedynie ilości posiadanych dóbr, brak jest natomiast danych na temat jakości, wieku czy stopnia zużycia poszczególnych dóbr.

<sup>8</sup> Taka sytuacja może oznaczać narastające zadłużenie gospodarstw domowych i niespłacone pożyczki, bądź też uzyskiwanie przez gospodarstwa nieewidencjonowanych dochodów (kategoria dochodu rozporządzalnego uwzględni zarówno spłacone kredyty, jak i zaciągnięte pożyczki). Zob. (Kudrycka, Radziukiewicz 2001).

<sup>9</sup> Model logitowy jest modelem, w którym zmienna objaśniana jest zdefiniowana w postaci zmiennej binarnej. Zastosowanie MNK do oszacowania parametrów modelu nie pozwala na uzyskanie nieobciążonych czy zgodnych estymatorów (wartość oczekiwana reszt jest różna od zera). W efekcie zakres zmienności wartości teoretycznych zmiennej objaśnianej wykracza poza przedział [0,1]. Tymczasem wartości te należałoby traktować jako wartość oczekiwaną („teoretyczną”) prawdopodobieństwa, że zmienna Y przyjmie wartość 1. Rozwiązaniem tego problemu jest zastosowanie tzw. regresji logitowej. Polega ona na zastosowaniu odpowiedniej rosnącej transformacji wartości teoretycznych zmiennej objaśnianej (tzw. transformacji logitowej), dzięki której przyjmuje ona wartości z przedziału [0,1] – zob. więcej (Wiśniewski 1986).

<sup>10</sup> Na przykład wykształcenie głowy gospodarstwa określone zostało przez 4 zmienne zerojedynkowe: WYK1, WYK2i3i4, WYK5, WYK6:

- jeśli WYK1 = 1 to głowa gospodarstwa posiada wykształcenie wyższe;
- jeśli WYK1 = 0 oraz WYK5 = 0, to WYK6 = 0 to głowa gospodarstwa posiada wykształcenie policealne, średnie zawodowe lub ogólnokształcące;

- jeśli WYK5 = 1, to głowa gospodarstwa posiada wykształcenie zawodowe;
- jeśli WYK6 = 1, to wykształcenie gimnazjalne, podstawowe i bez wykształcenia.

## LITERATURA

Beskid J. (1995), *Bieda obiektywna i subiektywna – wyniki badania sondażowego*, materiały z konferencji „Polityka społeczna wobec ubóstwa w krajach dokonujących transformacji”, 13–14 października, Warszawa.

*Bilans istniejących badań i analiz oceniających poziom ubóstwa i zagrożenia wykluczeniem społecznym oraz kierunki przyszłych analiz* (2004), Raport wstępny Zespołu ds. Reintegracji Społecznej, MGPIPS, Warszawa.

Golinowska S., Tarkowska E., red. (2005), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Badania. Metody. Wyniki*, IPiSS, Warszawa.

Hacourt G. (2003), *European Project on Poverty Indicators starting from the experience of People living in Poverty*, Final Report.

Kordos J. (1991), *Poverty Measurement in Poland*, Poverty Measurement for Economics in Transition in Eastern European Countries, Statistical Central Office.

Kudrycka I., Radziukiewicz M. (2001), *Rozkłady dochodów, wydatków i oszczędności z uwzględnieniem dochodów z szarej strefy*, Z Prac ZBSE, z. 278, Warszawa.

*Measures of Poverty* (2004), World Bank.

Panek P., Podgórski J., Szulc A. (1999), *Ubóstwo: teoria i praktyka pomiaru*, SGH, Warszawa.

*Questions about other indices used in the Human Development Report* (2003), World Bank, Technical Paper.

Radziukiewicz M. (2006a), *Społeczna geografia biedy (1)*, „Handel Wewnętrzny” nr 3.

Radziukiewicz M. (2006b), *Społeczna geografia biedy (2)*, „Handel Wewnętrzny” nr 4.

Radziukiewicz M. (2006c), *Wskaźniki wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej*, „Wiadomości Statystyczne” nr 3.

Szukiętojć-Bieńkuńska A. (2006), *W stronę wielowymiarowej analizy ubóstwa i społecznego wykluczenia*, „Wiadomości Statystyczne” nr 5.

Topińska I. (1996), *Ubóstwo w Polsce na podstawie badań Banku Światowego*, w: S. Golinowska (red.), *Polska bieda. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie*, IPiSS, Warszawa.

Wiśniewski J.W. (1986), *Ekonometryczne badanie zjawisk jakościowych. Studium metodologiczne*, Uniwersytet M. Kopernika, Toruń.

## SUMMARY

All agree that evaluation of poverty in all dimensions – not only income-related one – is the most proper way of measuring this extremely complex phenomenon. Therefore, there are taken steps to measure and examine many other dimensions of poverty. For example, the system of Laeken indicators of poverty and social exclusion in the EU countries serves this purpose. A reasonable way taken into account the multidimensional concept of poverty is aggregation (combining) various dimensions in one index. This article shows that an alternative to the use of single measures of poverty may be a measure constructed on the grounds of information relating to various aspects of poverty, of income, housing conditions, health and education.